

Pomogáts Béla

Tanúságtétel a történelemről

Reményik Sándor költészetéről

Reményik Sándor költészetével még diákkoromban találkoztam: a budapesti Piarista Gimnáziumban végeztem középiskolai tanulmányaimat, és az iskolában is, a szülői otthonban is, talán a szülőházban még inkább, kétségtelenül a konzervatív irodalom értékrendje érvényesült. A piaristáknál nagyra értékelték Ady Endre költészetét, főként „istenkereső” versei miatt, de még nála is többre a katolikus költőnek tekintett Babits Mihály írói munkásságát, mindig bátran és árnyaltan képviselt világnézetét. Az otthoni környezetben azonban mindenekelőtt az Új Idők című népszerű irodalmi hetilap ízlése érvényesült, a lapot szerkesztő Herczeg Ferenc mellett Komáromi János, Csathó Kálmán, Surányi Miklós, Gulácsy Irén (és mások) műveit olvastam. Könyveik közül több a családi könyvtárnak is becses darabja volt, ma is őrzöm őket, jóllehet az én irodalmi érdeklődésem igen hamar a „nyugatos” írók irányába fordult, és Ady Endre és Babits Mihály mellett Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond és mindenekelőtt Krúdy Gyula tartoztak az általam nagyra becsült írók közé. Meg Márai Sándor, akinek műveivel még az odahaza tanulmányozott könyvek között ismerkedtem meg. Őket követték a népi irodalom jeles mestereinek, Illyés Gyulának, Németh Lászlónak, Kodolányi Jánosnak és Sinka Istvánnak a művei. Természetesen nagy tekintélye volt néhány erdélyi írónak, így Áprily Lajosnak, Kós Károlynak, Tamási Áronnak és persze Reményik Sándornak, akinek kultusza szinte általános volt az egykori, úgynevezett „középosztály” körében. Reményik Sándor költészetével ilyen módon még diákkoromban ismerkedtem meg, azóta is emlékezetemben élnek olyan költeményei, mint az *Erdély magyarjaihoz*, az *Eredj, ha tudsz!*, a *Mindhalálig*, az *egyetlen tett*, az *Egy eszme indul*, a *Templom és iskola* vagy a *Petrovics ítélt* meg számos más költemény.

Őrzök a könyveim között egy kis versesfüzetet, már nem tudom, honnan került hozzám: családi örökség volt, vagy kaptam valakitől, mindenesetre hosszú évtizedek óta ott van a könyvtáramban. *Végvári versek* a címe, van egy alcíme is: *Hangok a végekről 1918–1921*, Budapesten adták ki 1921-ben. Előzményeként jelent meg 1919-ben a *Segítsetek! Hangok a végekről* című versesfüzet és vele szinte egy időben a *Mindhalálig* című kis kötet. Ezek voltak azok a versek: Reményik Sándornak azok a versei, amelyek szinte elsőnek adtak hírt az erdélyi magyarság megváltozott sorsáról és közösségi fájdalomról, közvetlenül a trianoni döntés előtt és a döntés után. Az első költői jelentésre annak idején Kosztolányi Dezső hívta fel a figyelmet *Végvári versei* című írásában a Nyugat 1920-as évfolyamában. A neves költőtárs, aki akkortájt testvéri figyelemmel fordult a „trianoni költészet” felé, akkor nem tudta, hogy a beszédes név valójában kit takar, jóllehet Reményiknek *Fagyöngyök* címmel néhány hónappal korábban már megjelent az első verseskötete.

„Erdéllyel nem nehéz bennünket megrikatni – írta Kosztolányi Dezső. – Édes véreink szenvednek ott, kikkel már több mint egy éve nem beszélhetünk, nem üzenhetünk nekik se postával, se futárral és a szavukat se hallják, mintha valami bányaomlás eltemette volna őket. Akármilyen jel, vagy hír könnyekig megindít minket, mely onnan jön. E megható és fájdalomosan síró versek művészi értékét tehát nem szabad csak a rokonérzésünkön mérni, azon, hogy milyen hatást gyakorolnak reánk a sajtó emlékek megbolygatásával. Ha a szülőanyánk ravatalon fekszik, akkor nem kellenek bűvös szók arra, hogy a líra végtelenjét keltsék lelkünkben és sírva fakadjunk. Elég, ha halaki – némán és csöndesen – reá mutat.”

A neves költőtárs akkor igen hitelesen jelölte ki az Erdélyből érkezett versek költőjének helyét: „Végvári a rab Erdély költője »az utolsó walesi énekes, Erdély földjén az utolsó bárd«, aki a román szuronyok között a magyarság jajveszékelésének ad hangot. Föltűnése és jórészt a művészete is sokban hasonlít Gyóni Gézáéhoz. Nem tudjuk, hogy ki lappang az álnév alatt, de bizonyos, hogy annak előtte nem olvastunk tőle verseket. Egy titáni alkalom tette poétává és népszerűvé is, akárcsak Przymysl költőjét, mert költeményeit már széltében-hosszában szavalják és olvassák az országban, itt a területvédő-liga kiadta kis füzetét, túl a Királyhágón pedig gépirásos másolatban, mely kézről kézre jár.” Kosztolányi a Végvári-versek művészi hatására is hiteles magyarázatot talált, midőn a következőket állapította meg. „Népszerűsége művészi szempontból is érthető. Mozgalmas és mozgóató képzelete van, egészséges megjelenítő-képessége és ízlése, mely megóvja attól, hogy mint költő visszaéljen a helyzetével, arra törekszik, hogy – szerényen és nemesen – csak a maga érzéseivel hasson. Nem kimondottan programversek. De éppen ezért, a művészi jóhiszeműségük folytán válnak alkalmassá, hogy sok millió ember érzését tolmácsolják a hangverseny-dobogón is. Végvári mint művész nem dolgozik meglepő eszközökkel, egyaránt fölhasználja a régi-klasszikusokat és az új-moderneket is, a stíljé még sincs eredetiség nélkül.”

Valóban, a szinte ismeretlenségből előlépett és az olvasók rokonszenvét egyszeriben meghódító kolozsvári költő valami olyan történelmi megrendülést és közösségi érzést fejezett ki, amely akkor igen mélyen áthatotta az egész nemzetet és különösképpen az elszakított Erdély magyarjait. A Végvári-versek történelmi pillanatban jelentek meg, a költészet és a nemzet nem túl sűrűn (talán csak 1848 tavaszán és 1956 őszén) tapasztalt találkozásának voltak egyszerre létrehozói és mondhatni: „szakrális” dokumentumai. Bizonyára nem véletlen, hogy a korabeli olvasót is Petőfi Sándor költészetének „szakralitására” és hatására emlékeztették. Ahogy a *Végvári versek* című kötetet bevezető Raffay Sándor, a magyarországi evangélikus egyház püspöke megállapította: „Petőfi óta kevés költő ajkán szólt tüzezebben a szó, izgatóbban az indulat, maróbban a keserűség, megragadóbban a háborgás, mint *Végvári* e szabadon hömpölygő soraiban. A magyar géniusz teremtő ereje a magyar verselés nemes egyszerűségével kevés költőnél párosul fenségesebben, mint *Végvári* költeményeiben.”

A Végvári-versek eszméletető hatást tettek a magyar olvasókra, országszerte szavalták őket, azután is, hogy költőjük eltávolodott attól az indulatos retorikától, amely korábban áthatotta a trianoni fájdalmat megszólaltató költeményeket. Reményik Sándor eszmei és költői útja igen nagy mértékben megváltozott az alkotómunka ezután következő, mindössze két évtizedében. A sértett nemzeti érzés és önérzet költőjéből az egyetemes humánus, mondhatnám: a „keresztény humanizmus” költőjévé vált, igaz, a hasonló indítások és érzések korábban sem hiányoztak verseiből. A változás ívét azok a versek jelölték meg, amelyeket az Erdély elszakítása és részleges visszatérése közötti időben írt. A kezdetet az 1919-es *Segítetek*, a végkifejlett az

1940-es *Egészen* című kötet jelezte, ez utóbbiban voltak olvashatók azok a költemények, amelyekben a költő a magyar és a román nép valamilyen – a keresztény szellemiség magaslatán történő – kiegyezését és együttműködését sürgette. Ezt a kívánságát fejezték ki az életében utolsónak megjelent verseskötvében olvasható *Korszerűtlen versek* című költői ciklusának elégikus darabjai.

A versciklus mintegy összefoglalta Reményik Sándor végső néhány esztendejének (és különösen az Erdély egy részének visszatérését követő esztendőnek) a közéleti tapasztalatait, erkölcsi vívódásait, érzelmi hullámveréseit. A verssorozat első, *Nagy áron* című darabja azt a keserűséget fejezi ki, amelyet a költőnek a mindenünnen áradó, olcsó nemzeti szólamok miatt kellett éreznie. „Az »éljen«-ek különösek, / Idegenek – Az is fáj, ami beteljesedett. / Vagy csak kifáradtam egyszerűen, / S meghajtom jó és rossz előtt / Kábult, kimerült, zúgó, vén fejem. / Korszerűtlen s ma rossz magyar vagyok. / Tudom. / De roppant áron, magyar áron / Megvásároltam én ezt a »jogot«.” Ez a keserűség nemegyszer tört fel a magyar költészetben az álhazafias szólamok hallatán. (Időszerű a jelenben is.) A második, *Látlak...* című vers a diktatórikus irányba forduló háborús kormányzást ítéli el: „Egy megkergült és óriási Spárta: / Ez lesz az új világ!”, a negyedik, *Ki kezdte?* című a felelős nemzeti önismeret általánosan tapasztalható megingását nehezményezi: „Nemzetek közti véres játék: / Ki volt a hibás a dologban? [...] Magába egyik sem tekint, / Mind magát véli igazabbnak. / S ki önmagával s nemzetével / Vágya számvetést kezdeni, / Azt mint gyöngét s honárulót / A sokszáz »igaz« kiveti.” Az ötödik, *Tusakodás hősi halottakkal* című, a jézusi morál magaslatán próbálja feloldani az embertelen háborús konfliktusokat.

A hetedik pedig: az *Egymás mellett soha?* című polémikus vallomás pedig az „erdélyi kérdést” meghatározó magyar-román etnikai versengést és küzdelmet utasítja el, ezt a verset érdemes részletesebben is idézni, minthogy azóta sem feloldott közösségi traumákra világít rá: „Hát így kell mindig lennie: / Fölül az egyik, s a másik alul? / Hatalmi kérdés emberek között, / S a hatalomban egyik elvadul? / Mindig csak elnyomott és elnyomó, / Kis különbség a mód-szerek között / És árnyalatok kockaforduláskor, / S meztelen önzés mindenek mögött, / Egyéni önzés és családi önzés, / És ezerféle színű nemzeti/ Hát nem lehet e korhadó világot / Testvér-színekkel ékesíteni?”

Ebből a költeményből is kitetszik, hogy Reményik Sándornak egészen más elképzelései voltak az „erdélyi kérdés” megoldásáról, mint a „nagyromán” vagy a „nagy magyar” nemzeti stratégiák hirdetőinek, ezek az elképzelések nyilvánvalóan arra az erdélyi népek között megbékélést és szolidaritást létrehozni kívánó eszmekörre épültek, amelyet a húszas évek „erdélyi gondolata”, transzszilván ideológiája alakított ki. Mint ahogy a nyolcadik, *Mi a magyar?* című vers is a transzszilvanisták „nemzeti liberalizmusának” (Széchenyi István gondolataira utaló) eszméit szólaltatja meg. A kilencedik, *Sóhaj a mindenségért* című költemény a háború poklában is érvényesítendő keresztény társadalmi morálra, azaz a felebaráti szeretet krisztusi törvényére figyelmeztet, végül a tizedik, *Béke* című vers arról az engesztelő élményről beszél, amelyet a költő él át, midőn szembefordulva az elvadult társadalommal és történelemmel, számot adhat eszméiről és eszményeiről: „Valami furcsa összehangolódás, / Valami ritka rend – / Széthúzó erők erős egyensúlya, / Mély belső bizonyosság idebent – / Bizonyosság arról, hogy élni jó, / Szenvedni elkerülhetetlen, / Szeretni tisztán: megistenülés, / meghalni szép – / S a Kifejezést megadni mindezekhez, / Megtalálni a felséges Igét. / Az Igét mindezekhez: / A Béke ez.” Valójában ezzel az akkor „korszerűtlennek” tetsző,

mindazonáltal mindig is időszerű személyes műhelyvallomással zárult le Reményik Sándor költői pályája.

A költői búcsúzás, ahogy a bejelentkezés, az előre látható történelmi tragédiák baljós sejtelmei közepette történt: Reményik Sándor megélhette azt, amire két évtizeden keresztül őszintén áhítozott, vagyis szülővárosának és otthonának visszatérését a magyar állam közösségébe, de mintha kifinomult ösztöneivel sejtette volna, hogy ez a jótékony történelmi fordulat nem lehet végleges, a visszatérés örömét igen hamar ismét a szív szorongásai bénították meg. Olyan történelmi események, tapasztalatok sötétítették el körülötte a látóhatárt, mint az általa oly igen nagyra becsült államférfi: Teleki Pál miniszterelnök öngyilkossága. Ebben a tragédiában, miként *Magyar „miért”* című halotti búcsúztatója mutatja, történelmi figyelmeztetést látott: a hagyományos „magyar végzet” intő jelét. Reményik Sándor mindig számolt a tragikus fordulatok lehetőségével, sohasem adta át magát annak a lelki eufóriának, amely nem egy alkalommal áthatotta és megbénította a magyar közéletet. Költészete ebben a tekintetben is sokatmondó volt, arra figyelmeztetett, hogy a realitásokat mindig számításba kell venniük azoknak, akikre a nemzet sorsa rábízott, és ezek a realitások többnyire nem támasztják alá a nemzet különben természetesen jogos vágyait és a vágyakra épített politikai terveket.

Végül néhány személyes megjegyzést szeretnék tenni. Reményik Sándor költészete akkor, amidőn én az ötvenes évek közepén középiskolába, majd egyetemre jártam, jóformán ismeretlen volt az olvasóközönség előtt. Megismerve Reményik Sándor költészetét, valósággal elbűvölt a benne kibontakozó gondolkodás és érzésvilág: a magyarság huszadik századi (meg ezeréves) tapasztalatait, fájdalmait, tragédiáit és ugyanakkor lelkiismeret-vizsgálatát, igazságkeresését és békevágyát találtam meg benne. Aztán már az utóbbi esztendőben rendszeresen szerepet vállaltam azokon az erdélyi és magyarországi konferenciákon, amelyeket kiváló kolozsvári barátom, Essig József és az általa irányított Reményik Emlékbizottság rendezett. A költő emléke, mondhatni, újjászületett ezeknek a hatására, majd Dávid Gyula gondozásában 2006-ban az olvasóközönség elé kerültek Reményik Sándor összegyűjtött versei. Mára a kolozsvári költő az erdélyi, az egész magyar irodalmi örökség legitim képviselőjévé vált: ma is érvényesen, megkerülhetetlenül.

Reményik Sándor ma az egész magyar nemzeti közösség költője: szószólója és hitvallója, nem csak az erdélyi magyaroké, minthogy költészetében rendre hangot kaptak azok a többnyire fájdalmas közösségi tapasztalatok, amelyeket a nemzetnek az első világháború kezdetétől a második világháború végéig át kellett élnie és meg kellett szenvednie. (Ámbár, mint tudjuk, Reményik nem élte meg a háború végső időszakát, és nem kellett tapasztalnia a népet sújtó akkori eseményeket.) A magyar „szenvedéstörténet”, bátran mondhatom, Ady Endre, Babits Mihály, majd Dsida Jenő és Jékely Zoltán, még később Nagy László és Juhász Ferenc költészete mellett talán az ő verseiből ismerhető meg a leginkább hitelesen és fájdalmasan. A nemzeti történelem tanúja ez a költészet, egyszersmind tanúságtétel amellest, hogy a nyíltan és őszintén megvallott fájdalomnak éppen a költészet lehet az orvossága – ahogy ezt irodalmunk évszázadai tanúsítják.

Standing by History – Sándor Reményik's Poetry

Keywords: Sándor Reményik, Hungarian poetry, national feeling, general human feeling

The paper presents the life and work of the outstanding Hungarian poet Sándor Reményik by analyzing two phases of his creative evolution. The volume of poems published under the title *Végvári-versek [Poems from the Border Fortress]* deals with the painful acquiescence of the Trianon Treaty by the Hungarian community. These poems had an awakening effect on Hungarian readers, even after the author himself distanced himself from the passionate rhetoric of this volume. Sándor Reményik's ideological and creative path has changed immensely in the following two decades of his creative work: in this study we will examine two of his following volumes, the first published in 1919, entitled *Segítsetek! [Help me!]* and the second published in 1940, entitled *Egészen [Entirely]*, in the case of the latter, we will focus on one poem cycle: *Korszerűtlen versek [Anachronistic poems]*. The present paper aims to present the evolution how Sándor Reményik transforms from poet of hurt national feeling into poet of general human feeling.